

Les troballes escultòriques a la Necròpolis romano-cristiana de Tarragona

En el número 3 d'aquesta Revista (mes de juliol de 1924) es donà una breu notícia del descobriment a l'estiu de 1923 de la necròpolis cristiana-romana de Tarragona, però la importància cabdal que dintre de l'arqueologia catalana té aquesta troballa, ha mogut a la direcció de la GASETA DE LES ARTS a donar en una sèrie d'articles una notícia provisional però relativament extensa dels principals materials que han estat descoberts, situant-se en un punt d'ovir artístic demés d'arqueològic, tenint present que la publicació definitiva per l'Institut d'Estudis Catalans segurament tardarà algú temps en poguer aparèixer.

Les condicions aïtament desfavorables en què es practicaren les excavacions no impediren, mercès a la diligència del senyor Josep Colomines, aixecar un plànol del lloc i situar les parets, sepulcres i demés troballes, i el fet d'haver sigut quasi tot immediatament arrasat, dóna a aquest plànol una vàlua màxima, i a les notícies del senyor Colomines debem bon nombre de les dades que podem utilitzar.

Com es deia en la notícia anterior, hi ha a la necròpolis de Tarragona una superposició de dues èpoques. Sembla que el pis inferior més antic està constituït pels restes d'una gran i luxosa vila romana o tal vegada no per una sola, sinó per varies construccions, tal vegada començades cap el segle II després de Jesucrist i que degueren durar introduint-hi nous elements fins l'any en que fou Tarragona atacada i en gran part destruïda, essent segurament les construccions foranes, com les que ens ocupen, aquelles que més degueren sofrir del flagell, ja que els atacants no arribaren a poguer entrar en el recinte amurallat de la ciutat alta en el que hi havia la major part dels monuments.

Passada l'invasió el lloc ocupat per les esmentades viles degué quedar un cert temps abandonat i després el lloc fou tornat a utilitzar com a cementiri cristià, acabant de destruir la major part de les edificacions que encara restaven en peu, aixecant-ne d'altres, aprofitant bon nombre de materials existents; ja en la mateixa forma en què es trobaven, ja adap-

Estàtua femenina de pedra policromada. 1'65 cts. alt.

tant-los a les noves necessitats o a les noves creencies. Aquesta necròpolis cristiana degué abandonar-se a l'ésser totalment destruïda Tarragona.

Sabut és que en moltes viles d'època pagana s'hi practicaven enterraments dels membres de la família que habitava la vila o encara d'altres persones que per una o altra causa eren admeses a aquest honor. Això explicaria el gran nombre de sarcòfags d'època pagana d'ares funeràries i d'inscripcions del mateix ordre, bé que el seu nombre excessivament crescut fa pensar en la possibilitat de que al costat de la vila o viles, existís ja des de un principi algun espai dedicat exclusivament a cementiri. Es aquesta una qüestió que sols es podrà intentar esclarir el dia

en que sigui publicat el plànol i situada exactament cada troballa, i encara llavors es toparà amb la dificultat de que molts dels materials sofriren, a l'instal·lar-se en aquest terreny la necròpolis cristiana, un canvi de lloc, trobant-se en el moment de l'excavació en aquesta segona posició. Sigui com sigui, és indubtable que pertanyen al primer període els restes de sales amb columnes, els d'un hipocaust amb la seva piscina, la major part dels fragments arquitectònics, la major part també dels fragments escultòrics de caràcter no funerari, els sarcòfags, ares i làpides sepulcral paganes, i el segon la cripta funerària de caràcter monumental que va ésser la primera cosa descoberta, una gran paret de tanca (sols en part delimi-

tada), fora de la que no surt cap reste de cementiri, i la major part dels enterraments entre els que es compten en bon nombre els enterraments modestos en sepultures de gerres o de teules i també en quantitat considerable aquells més luxosos que tenen inscripcions i fins sarcòfags de preu. El cementiri cristià degué ésser utilitzat d'una manera molt intensiva i durant un temps relativament llarg, doncs en certs llocs els enterraments formaven superposicions de tres i quatre capes de sepulcres i els materials d'època pagana foren, com hem dit, utilitzats amplament, donant-se casos de làpides portant inscripció en totes dues cares, una pagana i altra cristiana; altres làpides d'aquesta darrera classe han sigut fetes tallant trossos en els que encara queden en el revers fragments de motlures arquitectòniques, i finalment, nombre de bells sarcòfags pagans havien sigut novament empleats segurament sense més operació que netejar-los del seu primer ocupant per a donar lloc a un nou enterrament. Per tant, segurament tots els cranis recollits (1), són d'època cristiana.

Per un estudi com aquest que no preten ésser una monografia científica absolutament rigurosa, dividirem els materials que anem a exposar en elements escultòrics no sepulcral, sarcòfags, ares e inscripcions, i troballes d'objectes mobiliaris procedents en la seva major part dels sepulcres.

Les escultures trobades no són ni molt nombroses ni sobre tot venen a constituir pel seu valor artístic, cap element excepcional dintre de les troballes d'estatuària romana de Catalunya. Excepte dos fragments de baixos relleus, tots els demés formen part segurament de la decoració de la vila que ocupava primitivament el lloc de la necròpolis.

(1) En total solament una vintena en bon estat de conservació. Es una llàstima que els elements antropològics utilitzables recollits en una necròpolis tan important siguin tan limitats, havent-se perdut, potser per a sempre, la possibilitat de procurar-se un ample material antropològic d'època romana de Tarragona, quin interès no hi ha que ponderar. Però els que hem anat tenint notícies del curs de l'excavació, encara hem d'agrair al Sr. Colomines la conservació d'aquest petit lot, salvat a costa de no pocs esforços.

Part inferior d'una estàtua masculina de marbre blanc. Tamany natural.

Tenim en primer lloc dues estàtues femenines de pedra del país trobades jaient per terra, darrera de la més gran de les sales amb columnes. A totes dues els hi falta el cap que no pogué ésser retrobat. Són de factura bastant grollera, van drapades amb *palla* i *stolla*, els plecs de la roba sens ésser descuidats, ens donen el tipus comú de l'estatuària provincial romana. L'actitud és més aviat disgraciosa i les proporcions no massa bones. Les dues havien estat estucades i policromades conservant-se especialment en una d'elles restes ben visibles de pintura. En aquesta, de més del cap li falta el braç dret i la mà esquerra, l'altra té l'avant braç dret creuat damunt del pit, tenint la mà corresponent dos dits extensos i dos doblegats, i la mà esquerra està amagada per un cap del mantell que li creua el pit en sentit diagonal.

Part inferior d'una estàtua masculina, drapada amb toga, és de pedra; devia representar algun personatge o magistrat local, té a l'esquerra, com tantes altres estàtues d'aquest gènere una capsa cilíndrica, lo que fa suposar que a la mà hi portaria un document enrotllat a l'alçada del fragment.

Fragment de baix relleu de marbre en el que hi ha la part inferior d'un personatge masculí drapat en posició de caminar cap a la dreta. L'escena anava enquadrada i podria ésser que fos un fragment d'un davant de sarcòfag.

Antefix representant una màscara tràgica, és de pedra del país, la cara té la falta d'expressió que sol ésser comuna a aquestes representacions, un dels ulls està més amunt que l'altra.

Antefix de pedra. — 0'25 cmts. alt. (Cl. Mas.)

Antefix de pedra del país, sembla havia estat policromat, els llavis molt sortints i el nas ample i aixafat li donen una expressió ridícula.

Testa femenina de pedra, la cara és bastant ben feta, el nas està quelcom trancat de la punta i tot ella molt esgratinyada per l'acció del temps. Porta una espècie de vel que li amaga completament els cabells. Deuria formar part d'alguna estàtua.

Testa femenina de pedra, la cara allargada és força expressiva i els ulls estan profundament marcats, però les nines, com en la testa anterior, no estan indicades. Malauradament tot el costat dret està

Testa de pedra. — 0'35 cmts. alt. (Cl. Mas.)

bastant menjat. Un vel que recorda el de la testa anterior deixa, no obstant, veure les trenes a dreta i esquerra i acaba per la part superior en una espècie de cimbal.

Han sigut trobats alguns fragments arquitectònics que poden ésser citats aquí; tals són un capitell corinti de forma molt senzilla de 0'40 centímetres d'alt que corresponia a una de les columnes de la sala principal que tenia per un dels costats aquest element.

Altre capitell corinti més gros i d'adorno més complicat que no s'ha pogut determinar a quina construcció pertanyia.

Un fragment de coronisa de marbre amb decoració de palmetes i altres motius vegetals estilitzats.

Hi ha finalment dos fragments escultòrics pertanyents a relleus que per la seva factura ens atrevirem a classificar-los com de data més avançada i probablement cristians. Un d'ells representa la mitja part anterior d'un animal fantàstic amb una certa semblança amb un llop, amb la boca oberta i en actitud de córrer, o també podria ésser que estigués ferit. L'aspecte un xic barbre d'aquest relleu ens fa suposar-lo d'època bastant avançada. L'altra representa un personatge amb túnica curta, diríem un infant, amb un genoll a terra i les mans al darrera, manca la part del cap i el reste de l'escena. Aquesta anaba enquadrada i no seria absurd que formés un davant de sarcòfag. Repassant la iconografia bíblica, aquest tros d'escena ens fa pensar en el sacrifici d'Isaac.

JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS.

Iconografia de l'escultor Bonifàs

1730 - 1786

Un primer retrat hipotètic

A darrers de l'any 1920 la ciutat de Valls acordava — després d'haver-ne parlat un decenni abans — que per la Candelera del 21 es posés a la Galeria de sos fills il·lustres el retrat de l'escultor Lluís Bonifàs i Massó. De retrat, però, no se'n coneixia cap que permetés reproduir-lo fidelment. Més com que aquesta manca no ha sigut mai motiu per deixar de retre homenatges justificats, es prescindí de l'autenticitat

iconogràfica i s'intentà reconstruir-lo el més aproximada i seriosament possible. Les indagacions entre els seus descendents i els pocs papers que guarden no donaren cap resultat. Sort, encara, de poguer comptar amb uns retrats de l'avi de l'homenatjat, la coneixença d'un besnèt i varis rebesnèts actuals, molts epíssodis de sa vida i la major part de sa copiosa labor escultòrica, per inspirar i justificar la reconstrucció.

Sintetitzant caràcters fisonòmics

Testa de pedra. — 0,30 cmts. alt.

i notícies de són temperament, el reputat pintor senyor Galofre Oller, que era l'encarregat de portar a cap la delicada feina, posà a contribuir la seva honradesa pictòrica i mesuratge acostumats i obtingué un retrat ple de caràcter i d'evocació de la seva personalitat moral, encarnada en un tipus, que si no era el mateix que tingué en vida — car així era impossible de precisar — assolí una possibilitat física que no desentonava en la iconografia dels seus i per meteria de concretar objectivament — com necessiten les efusions populars —, la reparació de l'oblit en que tant de temps s'havia tingut aquest artista.

Una tradició de família assenyalada un auto-retrat a Valls

Però ve't aquí que al crit d'aquesta glorificació, acudiren parents i comentaristes a l'entorn de l'hipotètic retrat. Fou el seu rebesnèt, senyor Aleix Bonifàs, que, dos dies abans de la col·locació oficial, donà a conèixer una tradició de família que assenyalava com retrats de Bonifàs i la seva esposa les figures principals d'un plafó que hi ha a la capella de Sant Aleix, a l'arxiprestat de Valls, obra per l'escultor i pròpia de la família.

Aquesta descoberta, en aquella circumstància apremiant produïa una contrarietat per lo tardana, sense temps per estudiar la certesa de la tradició, ni de fer al retrat les variacions que potser calguessin. No obstant, una comparança ràpida entre els dos pretesos retrats, no assenyalà cap diferència d'importància entre ells, ans al contrari, coincidències en el tipus, en el volum craneà i àdhuc semblances en les característiques facials. Així, a l'ensems que acreditava la fina percepció del senyor Galofre Oller, constituïa un indicatiu de què la tradició podia resultar certa, si tenim en compte la manera com s'havia deduït el retrat.

La figura que s'assenyalava com de Bonifàs mai havia cridat fortament nostra atenció. A la foscor de la capella i el destí i emplaçament secundaris d'aquest plafó s'hi pot afegir una mediocritat artística i discrepàncies amb l'escena representada, que en lloc d'atraure cap al seu estudi, més aviat convidava sempre a deixar-lo per més endavant. Fins que a la veu de la tradició aquesta escultura convertí el seu mutisme en guiatge per plasmar l'efigie de l'artista, no ens agullonà l'interès d'esbrinar la seva transcendència.

Noves revisions de l'alt relleu semblaven corroborar la llegenda. No obstant, abans de pronunciar-nos en determinat sentit era necessari

Antefix de pedra. — 0'25 cmts. alt. (Cl. Mas.)

Estàtua femenina de pedra policromada. — 1'70 cims. alt.

un anàlisi, per tal de veure si aquella era confirmada o posada en dubte.

Evidentment la tradició és una llegítima font històrica; i més quan falten documents escrits i no es tracta d'un fet remot, sinó que són contemporanis nostres els besnèts i rebesnèts dels protagonistes. Però volent fer les coses amb seriositat i disposant de documents plàstics, es feia necessari buscar comprovants i afondir dins la complexitat que la crítica comporta, per millor basar nostre parer definitiu.

Proves que confirmen la tradició

Havem consultat diverses biografies del Sant, entre elles les transcrites a l'Acta Sanctorum (T. 4.^{rt}, 1725) per tal de precisar el passatge representat al plafó. Aquest es refereix al dia de la seva boda en que, entrat a la cambra nupcial per indicació de son pare, va començar per instruir la seva esposa en tots els sagraments de Jesucrist i després li entregà un anell d'or i un cinyell

Baix relleu de marbre.—0'25 cims. alt.

que havia de guardar fins que Déu fos servit, car ell se'n anà a fer penitència. Es evident que les figures d'aquest alt relleu no tenen, gens de la *expressió mística* pròpia dels personatges evocats. Malgrat del cercolet que fa de corona a Sant Aleix, si no fos pel lloc, costaria de creure que representés un Sant. Es un cavaller de tipus aburguesat i maneres elegants, més en harmonia amb les rectes lluites i magnificències del món, que amb els renunciaments i humiliacions a les quals s'entregà Sant Aleix.

I no és que Bonifàs no tingués en compte tot aixó. Precisament al davant d'aquest plafó n'hi ha un altre, on es presenta resistint les temptacions del Maligne, que està ple d'espiritualitat i arrobament. Aixó provaria, si fos necessari en un artista de la categoria de Bonifàs, que si al plafó del matrimoni no hi deixà aquestes qualitats fou perquè un'altra intenció el guiava.

Podriem prescindir dels raonaments que més endavant veurem i la seva sola expressió ens atansaria més al temperament d'un artista que al d'un anacoreta.

Però per si algú dubtés d'aquests arguments intuitius, fixem-nos en els *anacronismes de la indumentària*. Sant Aleix visqué a mig segle IV i era d'una família patrícia de Roma. En tot el plafó no s'hi descobreix un sol detall que recordi els vestits, el mobiliari ni l'arquitectura del segle IV. En canvi tot contribueix a donar a l'escena el caràcter setcentista i àdhuc, precisant més, de mitjans de centúria, que fou quan — els anys 1768-69 — Bonifàs esculpí aquest retaule.

Es veritat que els artistes dels segles passats no eren molt escrupulosos a documentar la indumentària, però llavors ja es tenia mirament en aquestes qüestions erudites, i Bonifàs, a l'igual que els millors artistes del set cents, si bé incorria en anacronismes, les figures principals de les composicions, les vestia en consonància amb el temps que visqueren, o al menys amb ropatges d'època indeterminada, tal com feu al relleu de la temptació.

En aquest cas la vestimenta dels personatges diu ben clarament que l'artista no tractà de donar una evocació històrica, sinó de precisar la seva època. Ho proven molts detalls que aquells anys eren moda: el barret de tres becs amb prisilla, la corbata subjectant el coll de la casaca, les sabates baixes amb sivella, la calça curta, la gran capa vermella, l'absència de perruca en la senyora, el pronunciat escot — que un cop fet degué semblar massa mundà i fou tapat amb roba de seda fins al coll, tal com avui encara es conserva —. I tant com aquests detalls i d'altres que es podrien esmentar, l'aspecte del conjunt que recorda els gravats d'aquell temps amb escenes de família.

Per si encara quedés algun dubte, un coteig d'edals pensem que l'esclairà. Les biografies del Sant no

Baix relleu de marbre. — 0'35 cims. llarg.

Capitell corinti de pedra. — 0'40 cims. alt.

precisen fixament els anys que tenia al contraure matrimoni, però donen prou notícies per deduir que no passava dels 20 als 25. Bonifàs quan feu el retaule en tenia 39. L'edat de la figura que estudiem, correspon a la de l'artista més que a la del Sant. Així mateix la de l'esposa no encarna la donzella que s'acaba de casar; per contra, s'avé més a la de la esposa de l'artista que l'avançava d'un any.

Entre totes aquestes proves que confirmen la tradició conservada pels descendents de Bonifàs, no n'havem descobert cap que la contradís. En canvi, per no ésser massa prolixos, deixem d'esmentar-ne d'altres que també la corroboren.

Així, doncs, sembla que podem acceptar com esfigie autèntica aquest tipus amb son capet expressiu, de petites dimensions, adossat a un fons que a l'ansem que ho feia innecessari privava de treballar la part esquerra de la cara, deixant el reste sense esmersar gran cura en el seu acabat. Aquesta figura — més rica d'expressió que de detalls anatòmics i amb alguns defectes que la seva situació i qualitat d'alt relleu de perfil fa passar desapercibuts — per ella sola era pauta suficient per la reconstitució iconogràfica desitjada.

Altra auto-retrat a Lleyda

El tema, però, no estava exaurit. No fa molt, repassant el Chor de la Seu Nova de Lleyda, obra del mateix escultor, en una de les dues figures del damunt de les portes, treballades a més gros tamany que

les altres i que havíem mirat mantes vegades, se'ns revelà la mateixa cara del Sant Aleix de Valls que acabem d'estudiar. Les dimensions més grosses, l'anatomia més estudiada, la indumentària diferent, el tractar-se d'alts relleus, de perfil l'un i l'altre de front, eren factors que allunyaven per un moment la idea de la semblança, per reapareixer després més ferma.

Es tractava d'un miratge produït per la persistència d'una dèria? No. Abans de pensar que aquesta figura pogués ésser la de l'escultor, ja sospitavem que es tractava d'un retrat. Era pels anys 1919 i 20 que havíem fet un estudi minuciós de tot el Cor. Entre les 103 figures de les quals férem la crítica, sols d'aquesta, que representa Sant Armengol escriguérem que el seu naturalisme ens permetia «suposar-lo el retrat d'un personatge d'aquell temps, o quan no, fet atenet amb molta fidelitat el natural». (1) Aquesta opinió formulada quan no hi sospitavem cap transcendència pensem que augmenta l'autoritat de la documentació iconogràfica que escatim.

Després vingueren les fotografies

(1) Anuari 1924 de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Pág. 88.

Frag. de fris de marbre.—0'30 cims. llarg.

Baix relleu de marbre.—0'40 cims. alt.

BONIFÀS I MASSÓ. — Temptació de Sant Aleix. Capella de Sant Aleix a l'Arxiprestal de Vall. (Cl. C. M.)

a refermar la informació visual. Portant l'exigència a l'extrem, férem els emmotllats de les dues imatges que posats de costat convertiren la suposició en convenciment de què es tracta d'un sol model. El mateix perfil, amb el sota llavi enfonsat, la barra sortida i el sota carnós; els llavis molsuts, els pòmuls pronunciats, la cavitat dels ulls igual i la unió dels superciliars amb el nas en angle obert cap dalt i enfonsat del vèrtex. Evidentment es tracta d'un sol personatge. La coexistència en dos llocs distants, sense altra relació personal que l'autor, junt amb la tradició que havem estudiat, fan creure que tant mateix es tracta de dos auto-retrats. Per si tot això no fos prou, trobem alguns dels trets facials suava esmentats que subsisteixen encara en descendents de l'escultor.

**

Sembla natural que Bonifàs, curós en dades de família i que documentà de sa pròpia lletra dos retrats que es coneixen del seu avi — també escultor — pensés en deixar el seu als que vinguessin. L'anhel de posteritat és propi de gaire bé tots els artistes. Si aquest es passà la vida idealitzant els models que li proporcionaven els seus conveïns, no és d'estranyar que alguna vegada pensés a perpetuar-se ell mateix en ses obres. I fixem-nos com aquestes eren les més lògiques. La una aquella

en què fent l'altar per ell mateix, no subjecte a cap visura, posant-li una major efusió, pogué lliurement deixar la seva personalitat lligada a la seva obra, no sols com autor, sinó com un recort dels antics donants, de representació ja desusada en aquell temps, i al Chor de Lleyda, per la seva magnificència i ésser l'obra culminant de sa vida. Com una signatura, la evocació plàstica del cos faria companyia a l'esperit que tant prodigà en aquella unió d'imatges. D'entre totes aquestes en trià una de les dues que per sa situació i major tamany són més visibles i pròpies per a estudiar-hi els detalls d'un retrat.

No és Bonifàs l'únic artista que es retratés en aquesta forma. En la història de l'art abunden els exemples dels que deixaren ses faccions i les de sa família entre els personatges religiosos, mitològics o reials que pintaven. Deixem de banda els que pertanyen a la història general i — com cas més pròxim i semblant — recordem sols l'escultor Damià Forment posant-se el seu retrat i el de la seva dona en sengles medallons, als retaules majors del Pilar de Saragossa i de la Seu d'Osca.

Dos retrats moderns

Es clar que aquestes teories forjades inductivament, per ben argumentades que estiguin, mai acaben

de perdre el regust de son origen hipotètic; però atenent l'estat actual dels coneixements adquirits en aquest punt, no dubtem en acceptar les referides fonts com bones per documentar el retrat de l'escultor Bonifàs.

Era natural que fossin els artistes valencs que seguien d'aprop aquestes recerques, els que primer sentissin fretura d'una complerta i ostentosa restauració iconogràfica de son ascendent artístic.

Els dos més reputats, de fama consolidada i mèrits prou coneguts perquè sigui necessari de fer-ne ara l'elogi, s'han apressat a posar el seu patriotisme i el seu art al servei d'aquesta interessant qüestió.

Per una part l'escultor senyor Anselm Nogués ha modelat un bust, prenent per guia els emmotllats dels dos pretesos auto-retrats, que resumeix les qualitats característiques del seu col·lega preclar. És inútil dir com l'obra del senyor Nogués, ultra la seva valor artística constitueix un document interessant per la història del nostre art.

El senyor Galofre Oller, pel seu cantó, més que modificar, ha precisat amb les noves dades a la vista, el retrat que per deducció havia fet l'any 1921, en el qual prevegé trets que després han resultat confirmats. És compendrà, però, que era necessària una posterior revisió que, sense renunciar a la llibertat d'interpretar-lo amb diferències d'edat, expressió i altres variants anexas a la personalitat de cada artista, tendís a uniformar les diferents versions del personatge.

Gràcies a aquests dos mestres, podem contar ara amb la replasmació moderna de l'efigie de Bonifàs, feta amb competència, amor i acuitat, amb esperit sintètic després d'un procés analític en el qual s'han debatut valors fisonòmics d'expressió, d'anatomia i psicològiques. És una tasca — que els aimants de l'art pensem que agrairan —, necessària per la completa personificació d'aquest escultor del set cents que tant enriqueix el nostre patrimoni artístic.

CÈSAR MARTINELL.

Discurs inaugural del nou casal del Foment de les Arts Decoratives

(Continuació del n.º 24.)

**

Jo endrego en ells en nom de tots vosaltres, en aquest dia, el tribut fervorós de la nostra recordança. Jo endrego en ells el vot de la nostra amor al passat i de la nostra fe en l'avenir. Jo endrego en ells com el més profund homenatge a sa memòria, l'honor que tots ens fem d'ésser hereus i continuadors de la seva obra, que fou l'honor de la Catalunya medieval, que ho és encara de la Catalunya d'ara i ho serà per a la Catalunya de l'avenir.

Amb aquests morts dels quals ara en retreia la memòria, molts dies, ara a la primavera, quan el Museu ja és clos i encara hi ha llum alta, hem plau dialogar-hi, en l'ampla quietud de les naus on guardem els tresors de les nostres col·leccions públiques. Hom vaga per les sales, on brilleja en les penombres inicials de crepuscle, l'or antic dels retaules; hom esguarda dins les vitrines les creus d'argent i els càl-

BONIFÀS I MASSÓ. — Detall del relleu de la capella en l'església Arxiprestal de Vall.

zers tremolosos dels reflexes de la llum, dins la tarda que desmaia. Els brodats lluen enpalidits, damunt l'ombra tofuda dels velluts, els vidres s'irisen palpitants com joiosos que fossin de ses gràcies, les ceràmiques us donen el reflexe canviant dels seus vernissos en jocs de tornassol insospitats: tot viu i tot palpita amb la vida misteriosa de la forma; tot es mou i dialoga amb el vostre esperit com si tingués paraula.

Devegades us absorbiu en penetrar aquest misteri de la vida que prenen les coses per la forma. Tot això no era res; fustes i pedres i terra i llingot d'or... i, no obstant, parla. Parla de l'hora en que fou fet i de l'home que ho feu. Parla amb la eloqüència i la precisió de les coses vives, però amb una més alta i melancòlica dignitat, perquè aquestes coses tenen història i ens arriben del lluny dels segles del passat fresques però, mateix que el riure d'una noia que la matèria hagués guardat com una flor amb aigua.

Des del seu lloc estant, cada cosa en el silenci, us conta la seva petita història. L'argenter feu la custòdia en l'obrador humil. Uns homes devots vingueren d'una vila a fer-n'hi la comanda. Ell hi posà l'amor i els cinc sentits; en dibuixà el projecte, i amb les eines el convertí en realitat brillant i gloriosa. La dugueren sota el cel blau, sota el tàlem de seda, en mil processons pels carrers de la Vila. Les noies, des de les finestres, tiraven flors al seu pas, les multituds s'agenollaren a sa presència, perquè ella guardaba l'Hòstia Santa; i això un any i un altra any, un segle i un altra segle, una generació i mil generacions. Ara tots aquells qui la feren, els qui la pagaren, els qui l'adoraren i les noies que li tiraven flors, ja no hi son. Sols ella resta, bella com era

i gloriosa encara dins la vitrina del Museu, una mica enyorada, fent-nos la confiança lleu de tot el que ha sigut... I aquell home, l'argenter anònim, minúscul dins l'amplària dels segles que han passat, invisible dins la tenebra de l'ahir, té allí un batec de cor, té allí una mica de la seva presència; una mica de la vida espiritual que infondi en la matèria, i per ella l'anònim argenter és immortal.

Es immortal l'anònim argenter i el pintor del retaule. Ho és el terrer i el forjador. Ho és el brogador i l'estatuare: tots hi han posat el cor i l'obra el guarda, aquest dolç palpitant de cosa humana, que res del món no guarda sinó la cosa d'art.

Jo ara vull evocar al vostre esperit les figures d'aquests immortals que en rengles infinides passen damunt del fris boirós del temps passat. I sobre tot, vull evocar-vos les dels nostres, els de la nostra edat mitja que s'ens han fet aprop de tan tenir aprop les seves obres; d'aquests que havem seguit pas a pas a través de les nostres muntanyes i les nostres viles; per les Sèus i les sales gremials de les ciutats i les humils esglésies pirenenques. Aquells qui pintaren els nostres temples romànics; llunyana gent vivint al segle XI, anant de poble en poble, enfilats a les bastides dins de l'església nova plena encara d'aquella pura olor de l'obra fresca. Jo els imagino dins la gerda vall muntanyesa seguint els vells camins en corrueta, el mestre, l'ajudant i l'aprenent, vinguts, potser de terra llunya, portant el secret de l'art de pintar, portant l'aptitud de l'ofici on es funda el poder i l'autoritat de la gent de treball. Damunt els murs blanquíssims del nou temple són ells els qui hi pintaren per primera vegada a Catalunya l'imatge transcendent del Déu totpoderós. Quin miracle: la gent nostra veien

BONIFÀS I MASSÓ. — Sant Armengol, en les faccions del qual s'hi endevina el retrat de l'autor de l'escultura. Chor de la Seu nova de Lleida. (Cl. C. M.)

BONIFÀS I MASSÓ. — Plató amb el retrat de l'escultor i la seva esposa, a la Capella de Sant Aleix de l'Arxiprestal de Valls.

per primer cop la figura de Déu, magestàticament assegurada, voltada del tetramorfe de la visió apocalíptica, els arcs de l'univers fent-li d'escambell, els peus posats damunt la terra plena de fulles i solcada de rius d'argent; veien per primer cop, per miracle de l'art, els querubins i els àngels de les legions celestials, i els Sants i la Verge Maria, cobrint-li el cap la guimpa femenina i portant a la mà la copa lluminosa del Sant Graal.

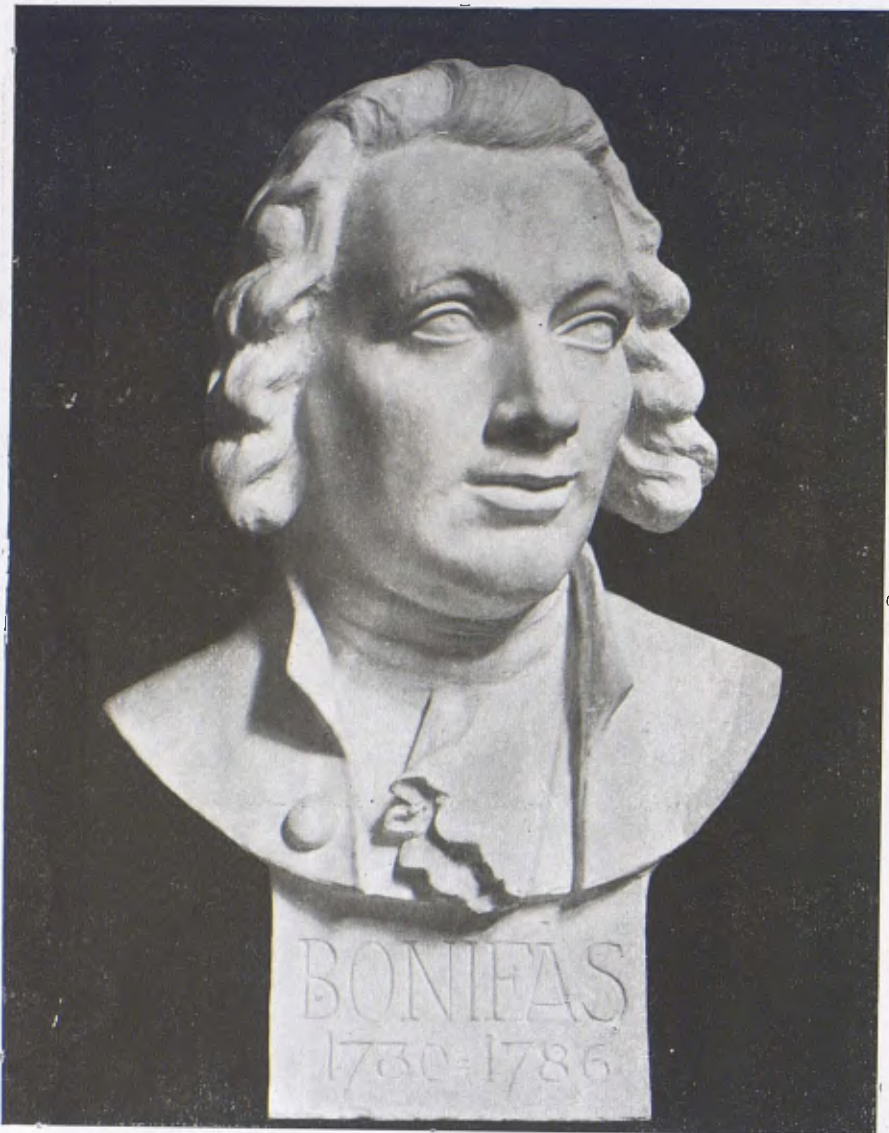
Imaginem l'enorme meravella de les gents de muntanya del nostre temps romànic, en veure's al davant en forma humana, plasmats a l'abast del nostre enteniment, el que no eren més, fins aleshores, que caòtiques visions dintre de l'ànima.

Aquest pintor no venia pas inventant res, sinó copiant fórmules. Els monjos li donaven un llibre d'on en treia les representacions, o les duia de lluny ben sabudes de cor, vistes i revistes al llarg del seu camí través de les muntanyes, seguint a trossos la ruta santa dels grans pelegrinatges, que fou a l'hora el camí de la cultura medieval; aquella ruta que des de Jerusalem passant per Constantinoble i Roma cap a la Lombardia, venia vers Sant Jaume de Galícia travessant els Alps i els Pireneus. En ella s'hi trobaven els potentats dels temps fent el devot pelegrinatge, els Prelats i els Abats

dels grans monestirs i amb ells els artistes seguint als dirigents de la vida pública en aquella hora que s'anaven bastint els edificis nacionals de la Europa moderna.

Era el nostre humil pintoret del temps romànic que ens arribava aquí, com la lleavor que el vent de la cultura transportava; era la pols del pòlen de les flors meravelloses obertes a Orient, que els oratges de la història ens enviaven a fecundar els erms de la terra nostra. Més que individualitat artística, el judicem humil com un element providencial que compleix inconscient la missió que la història li marca, però home també, reposant de les llargues caminades a l'ombra dels ubacs, somrient a la taula de l'hostatge, apariant les eines amb amor, criant l'aprenentet que el segueix en sa ruta. Es plaent recercar aquesta humanitat en les obres, examinant el petit detall tècnic, rastrejant el pas de l'eina que ell guiaba amb la seva mà, retrobant els forats on va penjar les bastides, descobrint sota l'or que s'escrotona el traç de llapis que li va fer de pauta en la pintura. Cada detall d'aquests, l'home llunyà s'ens fa present, gairebé palpitant, com si sentissiu el seu alè profund, que us fa remoure el cor d'emoció pura.

A Bohí quan arrencaven les pintures murals, mirant el fresc que decorava el porxo de l'església,

ANSELM NOGUÉS. — Bust de l'escultor Bonifàs. (Cl. A. N.)

la fondària d'un clàssic. Les seves natures mortes «La Cuina» i «Pa i Vi», entenem que són dues obres cabdals de la nostra pintura moderna.

Saló Parés. — El conegut dibuixant Sr. Camins, exposa una sèrie de pintures i dibuixos aquarellats per a la il·lustració del llibre. L'art del Sr. Camins té la volada modesta, de l'home d'ofici que atent les inclinacions d'un sector del públic barceloní, sense pretendre res més que servir-lo. Així els seus quadres de flors i els seus paisatges s'ajusten a una finalitat purament exornativa.

Galeries Laietanes. — L'eminent artista en Alexandre Cardunets, exposa una sèrie interessant de dibuixos en els quals es revela una vegada més el seu talent observador i la gràcia de la seva tècnica. Els indrets de la Barcelona vella, són dits amb una emoció de bon barceloní, que estima i compren l'espectacle. Altres sèries de dibuixos de Massanet de Cabrenys i els de les ciutats estrangeres (París i Bruges), completen aquesta interessant exhibició, que presideix, en homenatge a Guimerà, un dibuix de la Cambra Mortuòria i altre de la Cambra de Treball del nostre gran poeta.

A les mateixes Galeries, exposen una sèrie bellíssima de vidres esmaltats, les artistes Srtes. Amèrica Cardunets i Núria Soler. Les decoracions dels seus vidres, revelen un bon gust exquisit i una finesa d'estil mereixedora de tota lloança. La seva aportació a la restauració de l'art de la vidrieria a Catalunya, és molt estimable.

Vendes de Pintura antiga i moderna. — Hi ha actualment obertes a Barcelona, tres vendes de pintura: una a les Galeries Laietanes procedent d'una important col·lecció espanyola, altre a La Pinacoteca, on es barregen els autors antics amb els moderns i altra a Can Dalmau.

Els col·leccionistes faran bé de no deixar de veure aquestes exposicions i la seva organització la considerem molt beneficiosa per a l'estímul del públic d'amateurs, cada dia més nombrós a la nostra ciutat.

NOTICIARI

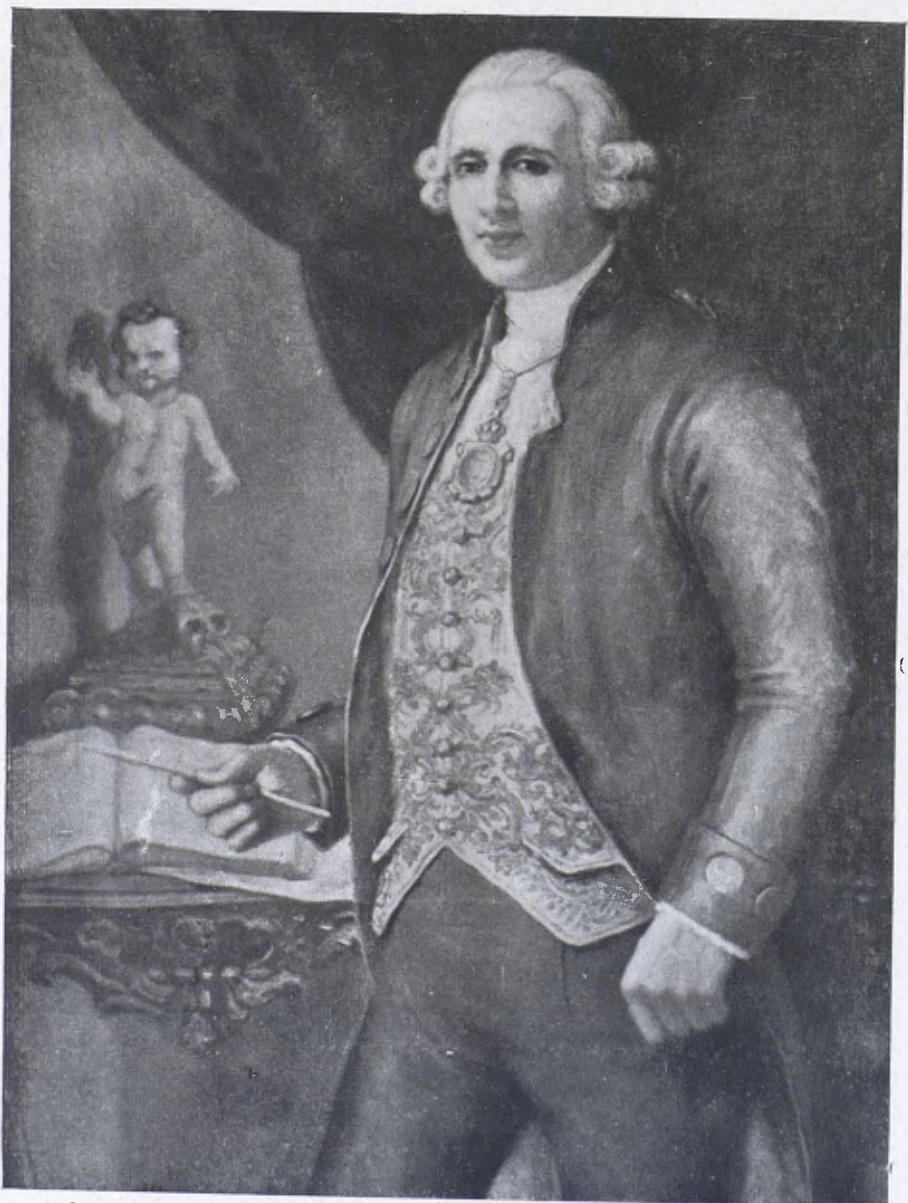
Conferències d'art.

Al Casal Popular de Rubí ha donat una conferència de divulgació sobre l'amoblament de la casa catalana a l'Edat Mitjana en Joaquim Folch i Torres.

Al Centre Excursionista de Vich n'ha tingut lloc un altra del mateix conferenciant, donant a conèixer, a base de projeccions, algunes instal·lacions del Museu de Barcelona.

El Present de l'Illa de Mallorca al Sant Pare

Ha sigut exposat a les Galeries Laietanes el retaule del Beat Ramon Llull que reproduïrem en el número 23, obra de l'artista balear en Pere Barceló, que aconseguí el premi en el Concurs celebrat a Palma de Mallorca, per a determinar el present que els catòlics mallorquins farien al Sant Pare en aquest Any Jubilar.

GALOFRE OLLER. — Retrat de l'escultor Bonifàs a l'Ajuntament de Valls.

sola l'enquadrament de les imatges, en un tros blanc arrebossat sense pintures, hi varem descobrir un dibuix infantívol, que encara podreu veure al Museu al costat de la porta transportada. En el dibuix es veien grafiats amb el punxó, quan encara la calç seria fresca, escenes de guerrers dalt d'un Castell, tocant els corns i alçant senyeres i cavalls ensellats i més castells encara... L'aprenentet potser mentre el mestre pintava a dalt de la bastida, els hi hauria fet entretenint-se?...

Vagi doncs el recort de tots nosaltres, també per aquest humil aprenentet del pintor de Bohí, dibuixant infantívol, en els anys primerencs del segle XII.

Vagi per ell i per a tots els altres anònims dels temps romànics. Vagi per ells i pels nostres grans pintors de retaules dels temps gòtics, dels qui la història ens ha servat esment. A través de les lletres mig borrades dels documents antics, retrovem els seus noms: Ferrer Bassa, Borrassà, Serra, Dalmau, Huguet, Vergós, Alfonso Vermejo... encara en la seva obra s'ens mostra cada un personalíssim dins la gran unitat que dona el temps. Mestres d'alta inspiració, humils com gent d'ofici exerciren aquest aplegament. Anaven pels poblets a complir els contractes i a penjar els retaules. Pactaven amb els prohoms de les confraries i dels gremis les obres de les quals els feien comanda. Pintaven les històries dels sants i del Senyor, segons deien els llibres o veïen escenificades en les representacions dels misteris, posant-hi una inspiració pròpia, i un sentiment del viu, comprensor. Corrien món també (d'algun d'ells ho sabem), de l'una nació a l'altra i rebien llunyanes ensenyances dels grans mestres del Nord i

de la Itàlia que aprofitaven i adaptaven, en honor al seu art que feu sa glòria.

Vagi també pels escultors que cisellaren les filigranes de Poblet i de la Seu de Lleyda i de la nostra Casa Comunal: Els Pere i Jordi Joan i tota la seva companyia. Vagi pels argenters amb mestre Carbonell que cisellà la Creu de Vich, i tots els del seu gremi. Vagi pels brodaters amb mestre Sadurní al davant qui va brodar el frontal del Sant Jordi de la Capella de la Generalitat, i pels anònims forjadors catalans, i pels fusters i els tallistes que armaren els retaules i entallaren els cadirats del cor, i vagi pels vidriers que pintaren amb llum els finestrals i bufaren els cantis i morratxes.

A tots nostre homenatge en aquesta hora i també a n'aquells que en temps més posteriors els succeïren, amb el dolç Viladomat pare del nostre renaixement. Que l'esperit de tots sia en la nostra casa nova, l'ombra familiar i augusta del passat; la sal del nostre pa i el tió del nostre foc. Que aquesta ombra ens guii a tots cap a la glòria dels oficis; i que aquella amor a la pàtria que els va menar tot-hora a l'obra bella i a n'el treball perfecte, no deixi mai d'ésser la nostra guia dins l'hora bronzidora en que vivim.

JOAQUIM FOLCH I TORRES.

LES EXPOSICIONS

Galeries Dalmau. — Exposen el pintor Feliu Elias (Apa), una sèrie de natures mortes i dos retrats. En aquesta Exposició, l'artista es presenta amb la perfecció tècnica i amb

L'artista ha pintat la figura del Beat Ramon Llull i alguns passos de la seva vida, amb el llenguatge propi dels pintors medievals mallorquins. L'obra té un graciós perfum d'època, i en ella han sigut destrament resoltes les dificultats que el tema i la seva forma d'interpretació oferien.

M. Marcel Aubert

Ha sigut el nostre hoste uns dies l' eminent arqueòleg medievalista francès, M. Marcel Aubert, Director de la Societat Francesa d'Arqueologia, Professor de l'Escola de «Chartres» i Conservador adjunt del Museu del Louvre. M. Aubert, és avui a França el representant de l'escola arqueològica tradicional; hereu en la ciència de M. Robert de Lasteyrie, té en premsa l'obra monumental *L'Architecture religieuse en France a l'époque gothique*, que ha escrit a base de les notes deixades al morir per aquell eminent home d'estudi. M. Aubert, per la seva carrera brillantíssima, ocupa avui un lloc preminent en l'arqueologia europea i la seva tesi sobre la formació de l'art gòtic, constitueix un dels punts cabdals de la seva obra. Porta publicats diversos estudis, entre ells

Iconographie de la Cathedrale de Senlis (1910); *Les Tresors d'Art de la France Meurtrière: L'Île de France* (1921); *L'Art Religieux en Rhenanie* (1924), i la seva obra cabdal *Notre Dame de Paris; sa place dans l'histoire de l'architecture du XII^{em} au XIV^{em} siècle* (1920).

En aquest llibre, M. Aubert ha demostrat com s'és format el tipus d'església que de Saint Denis a Laon, per Senlis, No-yons, Soissons, Notre Dame en Vaux, Chalons i Saint Remi de Reims, ha fet la seva eclosió a Notre Dame de Paris.

Un doble problema es posava als arquitectes de la segona meitat del segle XII: el contrarest de l'empenta de les voltes i la il·luminació dels interiors.

L' eminent arqueòleg medievalista francès M. M. Aubert, professor de l'Escola de Chartes de Paris i Conservador del Louvre, que ha donat una interessant conferència a la nostra ciutat (Cl. V. V.)

En les esglésies dels tipus de Saint Denis, els arquitectes no coneixien encara l'«arc-boutant» i envolcallen la construcció d'una cintura de tribunes que exerceixen el contrarest d'aquelles. Aquestes tribunes tenien el gran defecte de disminuir la claror a l'interior, s'alçaben massa alt, deixant sols passar la llum indirecte, per les finestres que donaven en els murs exteriors de les naus laterals.

Notre Dame de Paris no escapa a n'aquesta obscuritat; la Catedral de Paris és fosca.

No obstant, els arquitectes de l'illa de França cerquen sobre tot la llum. Al segle XIII, en 1290, a Notre Dame mateix, engrandiren les finestres altes de la nau central abaixant les tribunes.

Després dels diversos tanteigs que estudia detalladament i dels quals ha trobat les traces a Rouen i a Meaux, els arquitectes del segle XIII, abandonen el tipus d'església de la família de Saint Denis, del qual Notre Dame de Paris, és el darrer membre i crearen l'«arc-boutant» que els permet de contrarrestar les voltes

més elevades. Les tribunes que entornaven l'església desapareixen i en moltes esglésies, com a Reims, a Amiens, a Chartres i en totes les grans construccions del segle XIII és lograda una gran esbeltesa sense perdre en solidesa. El problema de la claror (el problema del nord), en les esglésies, és definitivament resolt.

Per aquesta obra, M. Aubert, doncs ha precisat ço que Viollet le Duc havia tantejat, és a dir, el procés de les formes definitives de l'art gòtic, el curs a través del qual es creà el tipus orgànic, i ens dona l'emoció de veure l'esforç secular d'una sèrie de generacions d'arquitectes del segle XII al XIII, treballar en la solució d'aquest problema i en la creació del tipus perfecte de l'art gòtic, que des de França s'escampa per tot l'Occident i per l'Orient occidentalitzat.

Durant la seva estada a Barcelona, M. Aubert donà a l'Institut Francès de la nostra ciutat, una interessant conferència sobre Notre Dame de Paris, on s'afirmen les conclusions de l'obra de que acabem de donar notícia.

F.

GASETA DE LES ARTS

Petrítxol, 8 EDITORIAL POLÍGLOTA Apareix quinzenalment

Subscripció: Barcelona 2 ptes. al mes
Península i Amèrica 30 » l'any
Altres països 36 » »
Número solt: De l'any corrent Ptes. 1'25 anterior » 2

CARLES ALBESA

SUCCESSOR DE JOSEP ALBESA CONSTRUCTOR D'OBRES

GRANS OBRES EN FORMIGÓ ARMAT

DESPTX: Borrell, 292 - Telèfon 883 H.

GUIA DE LES ARTS I DELS ARTISTES

Pintors

BAIXERAS, DIONÍS CASP, 46.
BIOSCA, JOAQUIM DIPUTACIÓ, 310.
CANALS, RICARD PL. URQUINAONA, 9, 3.er
CAPMANY, RAMON ESCUDELLERS, 8, TALLER.
CARLES, D. CASP, 56.
CENAC, ENRIC LLÚRIA, 53.
COLOM, JOAN CLARÍS, 99.
ESPINAL, M. A. PROVENÇA, 362.
FERRATER, ANTONI DE TRAVESSERA, 120, S. G.
JUNYENT, OLAGUER Bonavista, 22.
LLIMONA, JOAN LLÚRIA, 42, 2.º
MALLOL, IGNASI P. CLARÀ.—OLOT.
MAS I FONDEVILA, A. CLARÍS, 30, 3.er
MASVILA, F. GIRONA, 67, ESTUDI.
MEIFREN, ELISEU BALMES, 67, 3.er, 2.ª
MESTRES, FÈLIX DIPUTACIÓ, 289, 1.er
OLIVER, MAGÍ CAPELLANS, 4, 3.er, 1.ª
PERADEJORDI, JOAN ARIBAU, 57, 3.er, 1.ª
RAURICH, NICOLAU BARCELONA, 24 (SARRIÀ).
RINCON, VICENTS PETRITXOL, 14.
VAYREDA, FRANCESC. P. VAYREDA, 4.—OLOT.

Dibuixants il·lustradors

JUNCEDA, JOAN G. MALLORCA, 259, 2.º, 1.ª
MIRET, RAMÓN CÒRCEGA, 333, ENT.

Dibuixants-pintors

CARDUNETS, ALEXANDRE DIPUTACIÓ, 235, 2.º, 1.ª

Escultors

CLARASÓ, ENRIC GRANADOS, TORRA SANT FRANCESC (SARRIÀ).
LLIMONA, JOSEP DIAGONAL, 410.
MARÉS, FREDERIC MALLORCA, 184, INTERIOR
NOGUÉS, ANSELM PASSATGE MERCÈ, 3.
TENAS, JOSEP CARRER NÚM. 16, ENTRE DIAGONAL I CARRETERA DE SARRIÀ.

Decoradors

D'IVORI RDA. S. PERE, 3, PRAL., 1.ª
LLONGUERAS, JAUME .. ALT ST. PERE, 18, 1.er, 2.ª
MARCO, SANTIAGO ARAGÓ, 280.
PALAU, JOSEP MALLORCA, 313.
PARCERISAS, RAFAEL. PL. LETAMENDI, 34.
RIGOL, RAMON ROSSELLÓ, 168.

Decoradors en guix

ÁVILA, JACINTO PASSEIG DE ST. JOAN, 73.

Projectistes de jardins

RIGOL, ARTUR PL. TETUÁN, 18, TENDA.

Acadèmies de dibuix i pintura

BAIXAS Pl., 1, 1.er

Llibreries d'art

EDITORIAL POLÍGLOTA PETRITXOL, 8.
LLIBRERIA SUBIRANA. PORTAFERRISSA, 14.
MARTÍNEZ PÉREZ, C. ... DR. DOU, 11, 2.º

Editors de llibres d'art

EDITORIAL MUNTAÑO- LA, S. A. BALMES, 163.

Reportatges d'art

SERRA, FRANCESC SALMERON, 156, 2.º

Efectes de dibuix i pintura

TEXIDOR, MODEST RBLA. CATALUNYA, 89.
TEXIDOR, VIDUA E. ... RONDA SANT PERE, 16.

Marxants de quadres

REIG I BERNET, LL. ENRIC GRANADOS, 21.

Antiquaris

COSTACARVAJAL CALL, 28, PRAL.
ESCLASANS, MARIA PIETAT, 10 (DAR.ª CAT.)
QUER FARRÉS, FR.º PALLA, 27.
VALENCIANO, J. CORRÍBIA, 2.

Catifes (Manufactura)

AYMAT, TOMÀS RIUS I TAULET, 21 (SANT CUGAT DEL VALLÈS).
GALÍ, F. (Agent de A. Tronc. Paris) P. DE GRÀCIA, 59, ENT., 2.ª

Constructors d'obres

ALBESA, CARLES BORRELL, 292.
OLIVA MALLOL RDA. S. PERE, 48, 2.º, 2.ª

Ebenistes

BADRINAS, A. NEPTÚ, 2 (GRÀCIA).
BUSQUETS, JOAN P. GRÀCIA, 36.
HOMAR, G. CANUDA, 4.
ORRI, FREDERIC ARIBAU, 226.

Enquadernadors

MIQUEL-RIUS MALLORCA, 207.

Escultors decoradors

CAMPAÑA, JOAQUIM NÀPOLS, 307.

Escultura religiosa

CAMPS ARNAU, J. M.ª. MONTSENY, 77 (GRÀCIA).

Fotografes d'art

MASANA RDA. S. PERE, 3, PRAL., 1.ª

Fusteries artístiques

BASTÚS, QUERALTÓ IC.ª SANTA ELENA, 4 I 6.
CASAS, VIDUA DE F. ... DIPUTACIÓ, 119-121.
RUIZ, JOAN ROGER DE FLOR, 141.
TARRAGÓ, ENRIC CONSELL DE CENT, 283.

Galeries d'exposicions

ARENAS CORTS, 670.
GALERIES DALMAU ... P. GRÀCIA, 62.
GALERIES LAIETANES. CORTS, 613.
MALMEDÉ, L. P. GRÀCIA, 68.
PINACOTECA, LA CORTS, 644.

Joiers

SUNYER, R. CORTS, 643.

Làmpares

BIOSCA I BOTÉY RBLA.CATALUNYA, 129.

Mares i motllures

ESTEVA I C.ª, S. EN C. . . P. GRÀCIA, 18.

Metalls d'art

BIOSCA I BOTÉY RBLA. CATALUNYA, 129.
CORBERÓ, PERE ARIBAU, 103.

Paper de fil

GUARRO VIA LAIETANA, 7.

Parquets (fàbriques)

CASAS, VIDUA DE F. ... DIPUTACIÓ, 119-121.

Pedra artificial

MINGUELL, JOAN PARÍS, 209.

Pintors decoradors

COROMINAS, MANUEL... ASTÚRIES, 4 (GRÀCIA).
TOLOSA, AURELI..... PL. LETAMENDI, 29.
TRUJOLS BLEY, JOAN .. SANT GERVASI, 14 (S. G.)

Reproduccions artístiques

BECHINI, GABRIEL..... ROGER DE FLOR, 162.
DEKOR PL. ANTONI LÓPEZ, 15.
PRIU, TOMÀS CONSELL DE CENT, 368.
RENART, J. DIPUTACIÓ, 271.

Tapisseries

BLANCO BAÑERES, H... CALL, 21.
GALÍ, F. (Agent de A. Tronc. Paris) P. DE GRÀCIA, 59, ENT., 2.ª

Tapissers

GILABERT I MANÀ RBLA. CATALUNYA, 68.
LLOSA, PERFECTE..... BALMES, 128, TENDA.

Tapissos (Manufactura)

AYMAT, TOMÀS RIUS I TAULET, 21 (SANT CUGAT DEL VALLÈS).

Vidres d'art

GRANELL I C.ª..... ENRIC GRANADOS, 46.
RIGALT, BULBENA I C.ª CASANOVA, 32.

TEL. 813-S. P. GRANVIA, 643
BARCELONA
CASA FUNDADA L'ANY 1835

Fusteria d'Obres i d'Estils
Ebenisteria · Instal·lació d'Establiments Comercials i Despatxos

VÍDUA de F. CASAS

SECCIÓ DE PERSIANES
COLISSES ENROLLABLES

Diputació, 119 i 121 Tel. H. 860
BARCELONA

Vda. de E. Texidor
ARTICLES PER
Dibuix i Pintura
RONDA DE SAN PERE, 16 · BARCELONA

REVESTIMENTS
DECORATIUS

DEKOR

Novíssima aplicació
de la URALITA a les
Arts Decoratives

REPRODUCCIÓ EN RESPATLLERS I
ARTESONATS DE LES TALLEES ANTIGUES
DE FUSTA EN LLURS TONS NATURALS

URALITA, S. A.

BARCELONA. PL. ANTONI LÓPEZ, 15
TELÈFONS 1644 A. - 848 A.

LLOC D'EXPOSICIÓ I VENDA:
PASSEIG DE GRÀCIA, 90 — SUCURSAL
TELÈFON 53 G.

G. Homar

Mobles
Làmpares
Decoració
Antiguitats

Canuda, 4 BARCELONA

ANTIGA CASA A. OLIVA
FUNDADA EN 1885

T. Priu Mariné

Taller de daurats · Altars · Imatges
Decoració i reproducció en pasta
d'objectes d'art antic i modern
Casa especial per a la restauració
de retaules antics

Consell de Cent, 368 Barcelona
(entre Bruch i Giroua)

**Mobles Artístics
de Roten (Jonc)**

Fàbrica:

Passeig de Gràcia, 115
BARCELONA

TALLERS MECÀNICS DE FUSTERIA

Joan Ruiz

Successor de J. Calonja

FAÇANES · TENDES · ALTARS
DESPATXOS · MAGATZEMS, ETC., ETC.

FUSTERIA PER A EDIFICIS - PARQUETS

Roger de Flor, 141 - Passatge Tasso, 13
Telèfon: 785 S. P. BARCELONA

EL CAMARÍN

CORRÍBIA, 7

Antiguitats
Objectes d'art
Quadres antics
i moderns

BARCELONA

A. Badrinas

BARCELONA (G.) Taller: Neptú, 2
DR. RIZAL, 34 I 36 (PROP LA DIAGONAL)

Mobles moderns Marqueteries d'art
Fusteria fina
Decoració d'interiors Arts industrials

Escultura Decorativa i Gran Decoració

Joaquim Campañà

PROJECTES I MOBLES
ANTICS I MODERNS ·
TREBALLS EN GUIX
MODELS PER A BRONZE

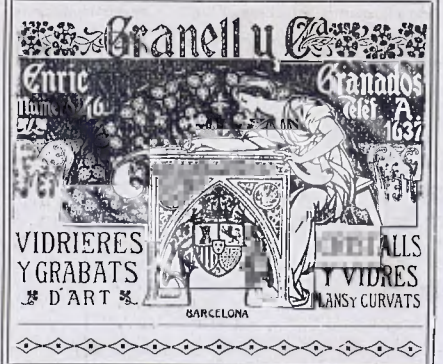
Taller: NÀPOLS, 307 BARCELONA (G.)
(ENTRE CÀRSEGA I INDÚSTRIA)

TALLER DE TAPISSERIA I DECORACIÓ
GILABERT i MAÑÀ

ANTIGA CASA ROSELLÓ

Es tallen fundes i confec-
cionen tota mena de cor-
tinatges. · Especialitat en
sillons de gran confort.

Rambra Catalunya, 68 · BARCELONA

VIDRIERES
Y GRABATS
D'ART
BARCELONA

**AGENCIA
INTERNACIONAL
DE
WAGONES CAPITONNÉS
Y CADRES**

GUARDA MUEBLES
MODERNO

Isidro Bonnevie

SERVICIOS ESPECIALES
PARA EXPOSICIONES
Y MUSEOS

Plaza Nueva, 10 · Tel. 3330 A.
BARCELONA

**LA PINACOTECA
de
GASPÀ ESMATJES**

MARCS I GRAVATS
EXPOSICIONS PERMANENTS

Corts, 644 (entre P. Gràcia i Claris). Telèfon 5045 A.
BARCELONA

JOAN BUSQUETS

Casa fundada l'any 1840

MOBLES ARTÍSTICS DECORACIÓ
OBJECTES PER A PRESENT

Exposició, Despatx i Tallers:
Passeig de Gràcia, 36 = Tel. 5314 A. = Barcelona

EXPOSICIÓ
Compra i Venda d'Antiguitats

J. Valenciano

Corrúbia, 2, pral. (Cant. Pl. Nova)
BARCELONA

ANTIGUITATS
D'ART

Call 28 PRAL.
(CARRER FERNANDO)
(PLAÇA ST. JAUME)

BARCELONA

El més gran assortit
en

Llibres d'Art

LLIBRERIA
SUBIRANA

Porta-ferrissa, 14 Barcelona